

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 658.15

JEL Classification: M 110

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ АВТОТРАНСПОРТНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Шершенюк О.М., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Анотація. *Сучасний стан більшості суб'єктів господарювання в Україні фахівці визнають як кризовий. Розвиток кризових явищ і зацікавленість держави в максимальному збереженні підприємств, які мають необхідний потенціал виживання та є стратегічно важливими для країни в цілому, зумовили виникнення та поширення нового для України, специфічного за своїми завданнями й функціями виду управління – антикризового. Автотранспортні підприємства відіграють важливу роль в економічному та соціальному секторах будь-якої економічної системи, їх кризовий стан безпосередньо проєцирується на національні економічні інтереси.*

Зміна наукових поглядів на підходи до розробки критеріїв управління підприємств транспортної галузі, вплив зовнішнього середовища, що характеризуються зміною показників, які зумовлюють їх системну стійкість, стають у підґрунті формування нових теоретичних засад антикризового управління.

В статті проведено дослідження теоретико-методологічних основ антикризового управління. Вивчення вітчизняних наукових джерел дозволяє констатувати присутність в економічній думці наступних тенденцій: по-перше, немає єдності у баченні сутності даної економічної категорії, і, відповідно, не чітко виділяється функціональна структура антикризового управління, його місце та роль в системі менеджменту; по-друге, спостерігається поширення тенденції «універсалізації» антикризового менеджменту, і, таким чином, порушується його самостійність серед інших систем, концепцій, методів та підходів до управління.

В результаті проведеного дослідження розкрито багатоаспектність антикризового управління підприємством та здійснено систематизацію підходів до тлумачення сутності антикризового управління на основі зазначених груп критеріїв. В результаті чого сформульовано дефініцію сутності антикризового управління, яка дозволяє охопити варіанти структурно-функціональної реалізації моделі антикризового управління за ознаками виділених критерійних груп. Необхідно відзначити, що уточнення і розуміння сутності антикризового управління дозволить розробити дієвий механізм виводу підприємства або з передкризового, або з кризового становища, а це, в свою чергу, істотно позначиться на оздоровленні економіки країни в цілому.

Ключові слова: *автотранспортне підприємство, антикризове управління, процес управління, принципи управління, системний підхід.*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF CRISIS MANAGEMENT OF THE TRUCKING COMPANIES

Olena Shershenyuk, PhD in Economics, Assistant Professor

Kharkiv National Automobile and Highway University

Summary. *The current state of most businesses in Ukraine most of the experts recognize as a crisis. The development of the crisis and the state's interest in preserving the maximum of enterprises that have the necessary capacity and survival are strategically important for the country as a whole, led to the emergence of a new type of management in Ukraine: accordingly to their specific tasks and functions of the form control, which is the crisis management. Trucking enterprises play an important role in the economic and social sectors of any economic system and their state of crisis is connected directly to national economic interests.*

Process of changing in views on scientific approaches to the development control criteria in Transport Sector, the influence of the environment, which is characterized by changing parameters that determine the stability of the system, become fundamental of forming the new theoretical principles of crisis management.

The paper studied the theoretical and methodological foundations of crisis management. The study of national scientific sources reveals the presence of economic thought in these trends: first, there is no unity in the vision of the nature of the economic category, and therefore a clear functional structure of crisis management has no definite place and role in the basic management science; secondly, there is a trend, which spreads the «generalizing» crisis management, and thus violates the independence among other systems, concepts, methods and approaches to management science.

The study reveals multidimensional crisis management nowadays and systematizes the approach to the interpretation of the essence in crisis management on the basis of the criteria groups. As a result, a definition of the essence of crisis management has been formulated. It can cover structural and functional variants of the model of crisis management on the basis of selected criteria groups. It should be noted that the clarification and understanding of the nature of crisis management will develop an effective mechanism for enterprise output or pre-crisis, or crisis situation, and thus, in turn, significantly affect the recovery of the economy as a whole.

Keywords: trucking enterprise, crisis management, process management, management principles, systems approach.

Постановка проблеми. Автотранспортні підприємства (АТП) відіграють важливу роль в економічному та соціальному секторах будь-якої економічної системи, їх кризовий стан безпосередньо проєцирується на національні економічні інтереси. Це зумовлюється тим, що кризовий стан вітчизняних АТП (який виявляється у зниженні фізичної та фінансової доступності транспортних послуг для підприємств та населення) є одним із базових чинників розгортання інфляційних процесів. При цьому зміни цін енергоносіїв на світових ринках, поширення фінансових криз, гальмування загального економічного зростання та інші чинники поглиблюють перебіг кризових процесів на АТП, внаслідок чого підвищується роль антикризового управління на підприємствах галузі. Ігнорування потреби в антикризових заходах може привести до неконтрольованого розвитку фінансової кризи, банкрутства та ліквідації суб'єктів господарювання. Слід відмітити, що низка питань стосовно саме антикризового управління залишається нерозглянутою повною мірою, а саме потребують удосконалення теоретико-методологічні положення антикризового управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Започаткування антикризового менеджменту в США всередині ХХ ст. пов'язується із зусиллями управлінського апарату, спрямованими на подолання криз розвитку бізнесу. В свою чергу, у вітчизняній практиці потреба в антикризовому управлінні виникнула на початку 90-х років ХХ ст., коли постала значуща для підприємств проблема пристосування до умов транзитивної економіки, та засвоєнні – ринкових – правил ведення фінансово-господарської діяльності. За останні 5 років актуальності набув напрямок антикризового управління, який полягає у забезпеченні стабільності підприємства в умовах системної кризи економіки.

Питання теоретико-методологічного обґрунтування антикризового управління сформовані та проаналізовані в працях таких зарубіжних вчених, як Г. Бірман, Р. Брелі, Дж. Фіннері, С. Шмідт, Р. Хіт. Серед вітчизняних дослідників, різноманітні теоретико-методологічні та прикладні аспекти антикризового управління є предметом розгляду у роботах наступних науковців: З.Є. Шершньової, В.О. Василенка, А.В. Смолінської, Л.О. Лігоненко, А.Г. Грязнової, А.А. Бикова, Т.Н. Беляцької та ін.

Невирішені складові загальної проблеми. Складність, а, головне, різносторонність антикризового управління зумовлюють неоднозначність тлумачення його як економічної категорії, і аналіз праць вітчизняних науковців є фактичним тому підтвердженням. Як слушно зазначає В.В. Шпачук, «...кожне з визначень антикризового управління містить доволі важливу інформацію, є цілком слушним і може засновуватись на декількох критеріях, суттєво залежить від аспектів дослідження в межах якого воно було здійснено» [1], тому не позбавленою підстав є думка про те, що звести поняття антикризового управління до спільного знаменника неможливо, так як навіть на практиці воно набуває різних форм.

Все ж теоретико-методологічна основа, представлена у роботах науковців, на нашу думку, потребує впорядкування. Нагальність даної проблеми зумовлена тим, що ефективне антикризове управління, за визначенням, перебуває у площині багатьох широкозастосовуваних на сьогодні інструментів, методик та підходів до управління, і тому потребує чіткого окреслення компетенцій серед інших категорій менеджменту.

Формулювання цілей статті. Враховуючи сучасний стан АТП, цінність та загальне народногосподарське значення підвищення результативності їх господарювання на заходах антикризового управління, метою статті є розкриття багатоаспектності сутності поняття антикризове управління та надання авторського визначення поняття «антикризове управління підприємством».

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність антикризового управління обумовлена необхідністю фінансового оздоровлення численних підприємств, що функціонують у стані хронічної неплатоспроможності. Аналіз літературних джерел дозволяє

говорити про те, що існують розходження в самому підході до проблем антикризового управління. Деякі автори розглядають антикризове управління з погляду проблем фінансів на макрорівні, інші розглядають комплекс проблем зв'язаних не тільки з кризою окремого підприємства, але і з кризою в державних фінансах. Іноді автори, говорячи про антикризове управління, приділяють увагу тільки процедурам банкрутства підприємства, в деяких публікаціях під антикризовим управлінням розуміють управління фірмою в умовах загальної кризи економіки, в інших – управління фірмою на передодні банкрутства, треті ж пов'язують поняття антикризового управління з діяльністю антикризового керуючого в рамках судових процедур банкрутства.

Дослідження показали наявність різних трактувань антикризового управління, втім, на основі наявного матеріалу видається можливим здійснити систематизацію теоретичних підходів до антикризового управління. А саме, до числа груп критеріїв, за якими можна класифікувати дефініції, віднесено ті, в яких антикризове управління інтерпретується в вигляді таких понять як: а) система заходів; б) тип управління; в) процес управління; г) принцип управління; д) система управління; е) сукупність виробничих відносин.

Проведене авторами дослідження дозволило систематизувати сучасні підходи до тлумачення сутності поняття антикризового управління підприємством, розроблених вітчизняними науковцями (табл. 1).

Таблиця 1 – Систематизація підходів до тлумачення сутності антикризового управління, розроблених вітчизняними науковцями.

Поняття	Формулювання дефініції	Автор(и) визначення
1	2	3
Система заходів	Система управлінських заходів і рішень з діагностики, попередження, нейтралізації і подолання кризових явищ і їхніх причин на всіх рівнях економіки. Воно повинно охоплювати всі стадії розвитку кризового процесу, у тому числі його профілактику та попередження [2]	Смолінська А.В. Гаркушевський В.С.
	Комплексна система заходів, яка спрямована на запобігання кризи та забезпечення умов, які б ліквідували передумови та наслідки її появи через прогнозування соціально-економічного розвитку підприємства і реалізацію антикризової стратегії для зміцнення конкурентних позицій суб'єкта господарювання у ринковому середовищі [3]	Череп А.В., Северина С.В.
	Система постійних системних дій менеджерів, спрямованих на всі елементи організації з метою швидкого і вчасного реагування на можливі зовнішні та внутрішні загрози ефективному функціонуванню чи розвитку організації [4]	Бурий С., Мацеха З.
	Система організаційно-управлінських заходів по діагностуванню, попередженню, нейтралізації та подоланню кризових явищ і їх причин на окремому підприємстві, якому загрожує процедура банкрутства [5]	Смоленюк А.П.
Тип управління	Спеціальне, постійно організоване управління, спрямоване на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєдіяльності окремого підприємства, недопущення його банкрутства і ліквідації [6]	Лігоненко Л.О., Тарасюк М.В., Хіленко О.О.
	Тип управління, спрямований на виявлення ознак кризових явищ та створення відповідних передумов для їх своєчасного запобігання, послаблення, подолання з метою забезпечення життєдіяльності суб'єкта підприємницької діяльності, недопущення ситуації його банкрутства [7]	Шершньова З.Є., Багацький В.М., Гетманцева Н.Д.
	Розробка та реалізація заходів, спрямованих на швидке відновлення платоспроможності і відновлення достатнього рівня фінансової стійкості підприємства, яка забезпечує його вихід з кризового фінансового стану [12]	Бланк І.О.

1	2	3
Процес управління	Постійно діючий процес виявлення ознак кризових явищ та реалізацію генерального плану зупинення поширення кризових явищ та стагнації розвитку підприємства, який здійснюється протягом усього періоду його функціонування [8]	Лігоненко Л.О.
	Процес управління фінансово-економічними ризиками та фінансовою санацією підприємства з метою профілактики і нейтралізації фінансової кризи та забезпечення безперервної діяльності підприємства на основі використання специфічних методів та прийомів управління фінансами [9]	Терещенко О.О.
Принцип управління	Запобігання кризовим явищам та пошук відповідних виробничо-господарських рішень здійснюється в рамках концепції контролінгу, яка виконує соціально-управлінську функцію [10]	Кулик В.В.
	Розробка найменш ризикових управлінських рішень, які б дозволили досягти поставленої мети і результату з мінімумом додаткових засобів та при мінімальних негативних наслідках [11]	Чернявський А.
	Управління, що націлене на запобігання можливих серйозних ускладнень у ринковій діяльності підприємства, забезпечення його стабільного, успішного господарювання [13]	Скібіцький О.М.
	Управління, яке буде запобігати або пом'якшувати кризові ситуації [14]	Штангрет А.М.
Система управління	Система управління підприємством, яка має комплексний, системний характер і спрямована на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розробки і реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер, дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, при використанні в основному власних ресурсів [15]	Костецький В.
Сукупність виробничих відносин	Мікроекономічна категорія, що відображає виробничі відносини, що мають місце на підприємстві під час його оздоровлення чи ліквідації [16]	Булеєв І., Брюховецька Н.

Узагальнивши дефініції в межах кожної з груп критеріїв, ми дійшли висновку про те, що:

- антикризове управління як система заходів виявляється у веденні моніторингу, прийнятті організаційно-розпорядчих рішень та їх виконанні, а також у реалізації інших заходів, здійснюваних з метою виявлення, попередження та подолання кризових явищ;
- як тип управління – є реалізацією одного із стратегічних напрямків управління підприємством в цілому. Орієнтується на забезпечення фінансової стійкості, рентабельності, платоспроможності підприємства, та виявляється у діяльності спеціально створеного з цієї метою підрозділу;
- як процес – полягає у застосуванні формалізованих інструментів під час прийняття управлінських рішень, оцінки їх ефективності та оцінки результатів господарської діяльності;
- антикризове управління, покладене в основу управління підприємством як принцип, виявляється в існуванні особливої системи цінностей, взятої в якості «направляючих» в основу процесу формування стратегічних цілей, завдань, а також методів їх досягнення;
- як система управління – представляє собою впорядковану сукупність функцій, повноважень, відносин підпорядкування та організаційно-виробничих зв'язків, влаштованих між працівниками, структурними та функціональними підрозділами, адміністративним апаратом та керівництвом підприємства. Вона створюється та функціонує у межах єдиного інформаційного простору, організовує його та координує рух інформаційних потоків;

– антикризове управління як сукупність виробничих відносин характеризує організаційно-управлінську діяльність, юридичні та соціально-економічні відносини, пов'язані із платоспроможністю боржника, або визнання його банкрутом.

Вищенаведені поняття ілюструють не лише теоретичні розбіжності, притаманні дефініціям різних науковців, але й в своїй основі містять вказівки на елементи функціональної структури моделі антикризового управління. Наприклад, такі інструменти антикризового управління як моніторинг змін зовнішнього та внутрішнього середовища, маркетинг можуть застосовуватися у поточній фінансово-господарській діяльності підприємства; виконання специфічних функцій, таких як бенчмаркінг та реінжиніринг бізнес-процесів – бути покладеним на визначене коло посадових осіб та окремі структурні підрозділи; контроль та координація антикризового управління – здійснюватися централізовано вищим керівництвом, або ж спеціально створеним підрозділом, підпорядкованим власникам підприємства.

Але в цілому, на нашу думку, сутність ефективного антикризового управління неможливо коректно тлумачити у «відриві» від трьох основоположних понять, між якими встановлено існування логічного зв'язку: «принципи» визначають «тип управління», який в свою чергу, реалізовується в організації «системи управління». Тому сучасне розуміння дефініції «антикризове управління» – у всій його різносторонності – набуває ємності виключно завдяки усвідомленню стійкості цієї єдності.

На основі вищенаведеного, дефініцію поняття «антикризового управління» пропонуємо сформулювати наступним чином: це організаційна структура та/або функціональна модель, та/або комплекс заходів з управління фінансово-господарською діяльністю, що реалізуються на основі дотримання принципів, які формують особливу систему цінностей, стратегічних орієнтирів, завдань та методів їх досягнення. Що на відміну від існуючих охоплює кожну з груп критеріїв для кращого розуміння поняття антикризового управління підприємством. Наведена дефініція дозволяє охопити варіанти структурно-функціональної реалізації моделі антикризового управління за ознаками виділених критерійних груп у всій їх повноті (табл. 2). Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що зміст антикризового управління на підприємстві визначається індивідуально в кожному з випадків. Детермінантами цього процесу є необхідність в антикризовому управлінні, мотивація керівництва, ресурсні можливості, ступінь розвитку інформаційного середовища суб'єкта господарської діяльності.

Таблиця 2 – Характеристика моделей антикризового управління на організаційно-му рівні

Критерій класифікації / Тип поняття	Періодичність	Масштаб	Суб'єкт управління	Організаційна самостійність антикризового управління
Система заходів	постійно/ періодично	Бізнес-процеси, підприємство	Функціональні під- розділи, посадові особи	можлива
Тип управління	постійно	Бізнес-процеси, підприємство	Відокремлений під- розділ, посадові особи	можлива
Процес управління	постійно	підприємство	Функціональні під- розділи, посадові особи	відсутня
Принцип управління	постійно	підприємство	Керівництво вищої та середньої ланок	відсутня
Система управління	постійно	Бізнес-процеси, підприємство	Вище керівництво, функціональні під- розділи, посадові особи	існує
Сукупність вироб- ничих відносин	у разі виник- нення загрози банкрутства	Охоплює все підприємство	Вище керівництво, відокремлений під- розділ, треті особи	існує

Висновок. Зміна наукових поглядів на підходи до розробки критеріїв управління підприємств транспортної галузі, вплив зовнішнього середовища, що характеризуються зміною показників, які зумовлюють їх системну стійкість, стають у підґрунті формування нових теоретичних засад антикризового управління.

За проведеним дослідженням розкрито багатоаспектність антикризового управління підприємством та визначено, що дефініція запропонованого поняття дозволяє охопити варіанти структурно-функціональної реалізації моделі антикризового управління за ознаками виділених критерійних груп. Необхідно відзначити, що уточнення і розуміння сутності антикризового управління дозволить розробити дієвий механізм виводу підприємства або з передкризового, або з кризового становища, а це, в свою чергу, істотно позначиться на оздоровленні економіки країни в цілому.

Перелік посилань:

1. Шпачук В. В. Сутність терміну «антикризове управління» [Електронний ресурс] / В.В. Шпачук // Науковий вісник Академії муніципального управління. – № 1. – 2011. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_uprav/2011_1/27.pdf
2. Смолінська А. В. Антикризове управління підприємством в умовах ринкової економіки / А. В. Смолінська, В. С. Гаркушевський // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – №2. – 2011. – С. 146-150.
3. Череп А. В. Антикризове управління як основа забезпечення життєдіяльності підприємства [Текст] / А. В. Череп, С. В. Северина // Економічний простір. – 2010. – № 37. – С. 277-282.
4. Бурий С. А. Антикризове управління та управлінські рішення – проблеми підприємств малого бізнесу : монографія / С. А. Бурий, Д. С. Мацеха. – Хмельницький : ТОВ «Триада-М», 2006. – 93 с.
5. Смоленюк А. П. Забезпечення антикризової діяльності підприємств / А. П. Смоленюк // Інноваційна економіка. – №6. – 2011. – С. 70-73.
6. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : навч. посібник / Лігоненко Л. О., Тарасюк М. В., Хіленко О. О. – К.: КНТУ, 2005. – 377 с.
7. Антикризове управління підприємством : Навч. посіб./ З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетманцева; За заг. ред. З. Є. Шершньової. – К. : КНЕУ, 2007. – 680 с.
8. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л. О. Лігоненко – К. : КНЕУ, 2005. – 580 с.
9. Терещенко О. О. Управління фінансовою санацією підприємств [Текст] : підручник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с.
10. Кулик В. В. Антикризове управління в соціально-економічних системах / В. В. Кулик // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. – №16. – 2011. – С. 185-211.
11. Чернявський А. Д. Антикризисное управление : Учеб. Пособие / Л. О. Лігоненко. – К. : МАУП. – 2000. – 208 с.
12. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К. : НИКА ЦЕНТР. – 1999. – 512 с.
13. Скібіцький О. М. Антикризовий менеджмент : навч. посібник / О. М. Скібіцький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
14. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : підручник / А. М. Штангрет. – Львів : Українська академія друкарства, 2008. – 335 с.
15. Костецький В. Формування стратегії антикризового управління підприємством / В. Костецький // Економічний аналіз. – №8. – 2011. – С. 208-211.
16. Булеев И. П. Антикризисное управление предприятием / И. П. Булеев, Н. Е. Брюховецкая. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1999. – 234 с.

Стаття надійшла: 01.02.2015 р.
Рецензент: д.е.н., проф. Горслов Д.О.

